

Papp Gábor György

ADALÉKOK STEINDL IMRE ÉPÍTÉSZI TEVÉKENYSÉGÉHEZ

Az Országos Széchenyi Könyvtár Plakát- és Aprónyomtatvány tára Steindl Imre nevéhez köthető, eddig ismeretlen két tervlapot illetve egy rajzot őriz.

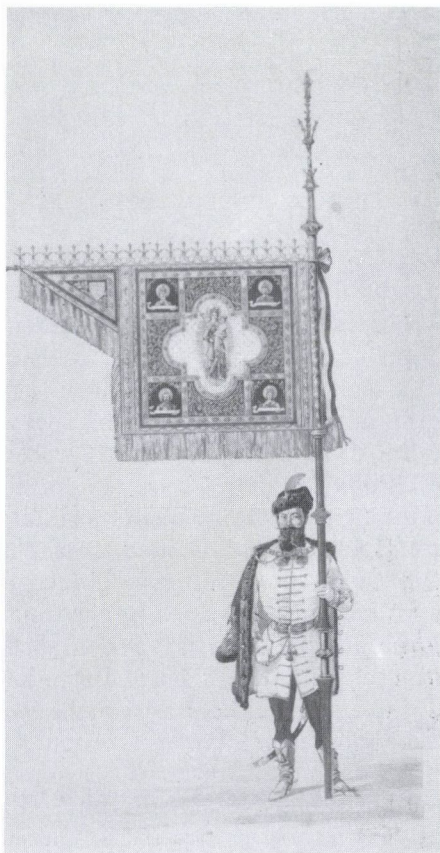
A lapok provenienciája ismeretlen – összefoglalóan Steindl-mappaként emlegetik a más, az általunk vizsgált lapoknál korábbi datálású rajzokat is őrző kolligátumot. A három lap közül a legkorábbi (1867-re datált) egy zászlót tartó főurat ábrázol. Építészeti rajz a másik kettő: egy sírkápolna terve (homlok- és oldalnézettel, metszettel és alaprajzokkal) 1873-ból és egy kastély tervéhez készült távlati kép 1879-ből.

Az első lap egy országzászlót tartó, díszmagyarba öltözött sötét szakállú férfit mutat. *(1. kép)* A műves, gombokkal és koronákkal díszített zászlórúdon, karéjos-leveles motívummal kísért pálcákkal kifeszített ünnepi lobogó. A zászló négyzetes mezőjét széles szalagok tagolják. Középen négykaréjos keretben a holdsarlós, sugaras nimbuszos Madonna, kék köpenyben, jobb-ában joggal. A sarkokban magyar uralkodók, István és László, illetve két szent, Szent Ferenc és Szent Erzsébet feliratos szalagokkal kísért mellképei kaptak helyet. A zászlót nemzeti színű szalag tette még ünnepélyesebbé.

A rajznak ismerjük egy párdarabját egy Steindl Imre korai terveinek fényképezett másolatát tartalmazó, 1870 körül keletkezett albumból.¹ Ez utóbbi lapon az ünnepi öltözetű főúr egy Magyarország és társországi címerével díszített országzászlót tart, az előbbihez képest tükörfordításban. *(2. kép)*

A lapok datálása arra enged következtetni, hogy Steindl ezeket a koronázási ünnepekhez készítette.² A továbbiakban a két építészeti tervvel foglalkozunk behatóbban.

A tervek készítője, Steindl Imre (Pest, 1839. október 29. – 1902. aug. 31.), az egykori budai műegyetemen végzett tanulmányai után 1859-ben Friedrich Schmidt tanítványaként a bécsi Képzőművészeti Akadémia hallgatója lett. Bécsi évei alatt Schmidt mellett részt vett a monarchia műemlékeinek felmérésére alakult Wiener Bauhütte létrehozásában. Steindl egy rövid, egy éves budai polytechnikumi tanársegédi tevékenységet (1860–61) követően 1867-ben tért vissza Bécsből, s két évvel később a budai műegyetemen helyettes tanárrá, 1870-ben nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. Ugyanakkor, mint a budai mérnöki hivatal alkalmazottja a hetvenes évek elejétől több középület tervét készítette el. Közülük a budai kereskedelmi és iparbank (1871–72) és a pesti újjárosháza (1874–75) megépült, a budai vigadóhoz készített terve (1873) papíron maradt. Ezen alkotásait, hűen a

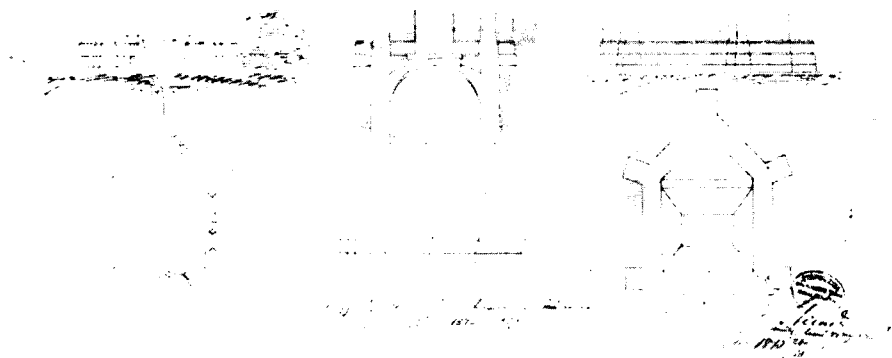

1. Steindl Imre: Országzászló rajza, 1867.
(OSzK, Plakát- és Aprónyomtatványtár,
Steindl-mappa)

2. Steindl Imre: Országzászló rajza, 1867.
(BME, Központi könyvtár, ltsz. 22 556., 5. lap
[MTA, MKI, Fotógyűjtemény, ltsz. 43119.]

már Bécsben megmutatkozó, középkori építészet iránti élénk érdeklődéséhez, neogótikus stílusban tervezte (a pesti újvárosháza a főváros kérésére neoreneszánsz kialakítást kapott). Ebben az időben készült alkotásainál nem szabad figyelmen kívül hagynunk a Műemlékek Országos Bizottságának ezekben az években folyó azon műemlékfelújításait – átalakításait, illetve azok terveit, melyeken mint a Bizottság alapító tagja Steindl részt vett, vagy amelyekkel személye kapcsolatba hozható. Ezen eseteknél (Vajdahunyadi vár helyreállítási munkálatai (Steindl vezetésével 1870–74 között), szegedi ferences-templom restaurálásához készített tervei (1876), kassai székesegyház helyreállítási tervei (1877-től)) különösen adódik a 19. század második felének építészetére jellemző additív és absztraháló szemlélet³ alkalmazása: az építész tkp. a sajátjává tett formakészletből me-

3. Steindl Imre: A Gyulay-sírkápolna, beadványi terv, 1873. (OSzK, Plakát- és Aprónyomtatványtár, Steindl-mappa)

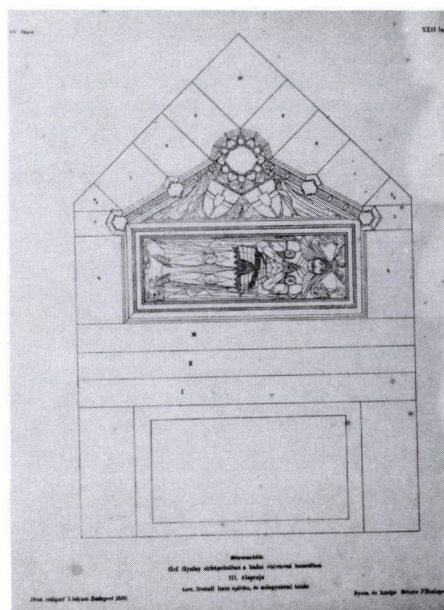
ríthet. Stílárís elkötelezettsége révén munkásságában a restaurálások mellett egyre nagyobb helyet kaptak szakrális épületek (ferencvárosi templom terve (1865), erzsébetvárosi templom (1901)) A '70-es évek második felétől, a '80-as évek elejétől jelenik meg munkáiban (elsősorban világi épületein) az ekkor fokozatosan elterjedő német neoreneszánsz formavilág is (példa erre többek között az azóta elbontott debreceni Arany Bika szálló). Ezt az évtized közepére sok esetben ismét felváltja, vagy legalábbis kiegészíti a gótikus (díszítő)elemek alkalmazása, miként ezt az 1883-as díjnyertes terv alapján 1886–1902 közt épülő Parlament esetében is megfigyelhetjük.

Az 1860-as 1870-es évek a historizmus hazai történetének kezdete, s ennek okán is, kiemelkedő művelői nemegyszer külföldi, (bécsi, vagy távolabbi) mintákhoz fordultak példaként. Ez esetben is Steindl egyik tárgyalt lapján a német neogótikus (sír)kápolnák hatását, a másikon az északmagyarországi, illetve német reneszánsz udvarházak mintaképadó szerepét figyelhetjük meg. A gyűjtemény 1873-as datálású, vászonpausz lapja egy ötszög alaprajzú, háromszögű szentélyrészsel képzett, magas nyeregtetős, oromzatos kápolna tervrajzát mutatja⁴. (3. kép) A kívülről támpillérekkel megerősített kápolnát végigfutó övpárkány osztja két szintre (ez csak vi-

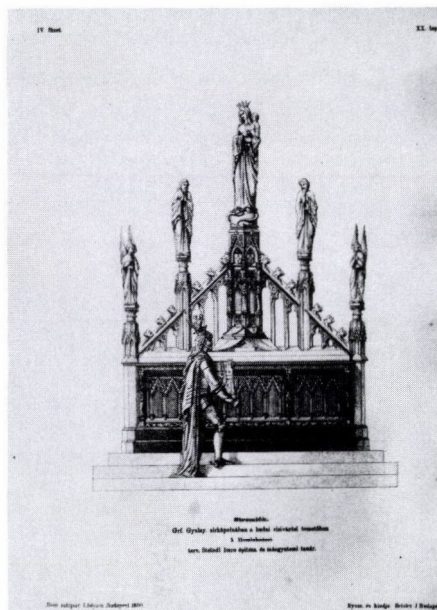
zuálisan jelent tagolást az egyszintes, osztatlan belső terű kápolnánál). Az erős, lépcsőzetes lábazatba metsz bele a főhomlokzat enyhén mélyített falmezőbe helyezett, egyenes záródású, keretelt kapuja. Az oldalhomlokzat támpilléreinek közei az övpárkány alatt tagolatlanok. Az erős övpárkányra, mint könyöklőpárkányra öt széles, csúcsíves, összetett, mérműves ablak támaszkodik. Közülük a főhomlokzati, a lábazattól indított, a kapunyílással közös mélyített faltükröbe helyezve hangsúlyosabb kialakítást nyert. Az épület homlokzatát lezáró koronázó párkány a homlokoldalon inkább osztópárkány-jelleget mutat, ugyanis erre terhel a magas oromzat, tengelyében széles, csúcsíves, az ablakokhoz hasonló arányú falmezővel, melybe családi címer vázolata került. Az oromzat bástyaszerű lezárást kapott. Az egyszerű, bordás keresztboltozattal fedett térben az ablakok alatt profilált párkány fut végig. A kápolna belső tere alatt kapott helyet a kriptatér.

A tervlap, idegen kéztől származó felirata szerint Gyulay Sámuelnek a vízivárosi temetőben felállított sírkápolnájához készült. A síremlék tervét Steindl, mint a budai mérnöki hivatal tagja, a családnak a Tanácshoz intézett sírboltépítési kérelmére készítette el. Az adott mérnöki hivatali bizottmányi jelentés 1873. október 29-i keltezéssel a Fővárosi Levéltárban megtalálható,⁵ ennek lehetett melléklete a most az OSzK-ban őrzött tervlap. Az építkezés lassan indult el. Ennek oka, hogy 1874 februárjában a Közmunkatanács tiltakozott, minthogy tudomása szerint engedély nélkül folyik a Gyulay-sírkápolna építése. Időbe telt, míg tisztázódott, hogy a sírhelyre a terület átengedése megtörtént, építkezés azonban még nem kezdődött el. Június 13-án Steindl és két építési vállalkozója, Örömy és Fekete építőmesterek beadták építési engedély megadására vonatkozó kérelmüket,⁶ melyet a Közmunkatanács 1874. augusztusi ülésén jóvá hagyott. Ezt követően indult meg az építkezés, s a felépítmény 1878-ra elkészült, a belsőben elhelyezett oltárszerű sírépítmény tumbával és hozzá lépő, a családi címert tartó páncélos vitézzel, sejtethetően egy évvel később. (4–6. kép) Ezen, Steindl tervezte szobrászi munkának a gipszmintáját Marchenke Vilmos, az ez alapján készült márvány emléket Antonio dal Zotto, velencei szobrász készítette.⁷

Az elkészült sírkápolna az öt évvel korábbi tervhez képest változásokat mutat. (7–8. kép) Feltűnő, hogy az épület összképét meghatározó oromzat kialakítása a megépült művön alapvetően eltér a terven szereplőtől. Míg a terven ez a magas tető elé helyezett oromzat bástyaszerűen lezárt, addig a megvalósult emléken az oromzatot kúszólevél kereteli és keresztvirág koronázza, továbbá a csúcsíves mező fölé kisméretű, háromkaréjos nyílás került. Nem szerepelnek továbbá a terven az épület főhomlokzat felőli oldalának két-két támpilléreire állított keskeny fiatornyok. Ezeket a megépült kápolnán hátulról rövid felmenő falszakaszok támaszják. Hogy a főhomlokzat lezárásánál, mely az épület sziluettjének jellemző részét alkotja Steindl eredetileg nem későgótikus építészeti részleteket, hanem még inkább romantikus épületekről ismert bástya-szerű elemeket alkalmazott (ld. pl. Sop-

4. Steindl Imre: A Gyulai-sírkápolna, belső, sír építmény tervrajza, alaprész (Honi Műipar I. évf. 1880. IV. füzet, XXII. tábla)

5. Steindl Imre: A Gyulai-sírkápolna, belső, sír építmény tervrajza, homloknézet (Honi Műipar I. évf. 1880. IV. füzet, XX. tábla)

6. Steindl Imre: A Gyulai-sírkápolna, belső, sír építmény tervrajza, oldalnézet (Honi Műipar I. évf. 1880. IV. füzet, XXI. tábla)

7. Steindl Imre: A Gyulay-sírkápolna, 1874–79. (MÉM, Schauschek-hagyaték, ltsz. 4799)

8. Steindl Imre: A Gyulay-sírkápolna, 1874–79. (MÉM, Schauschek-hagyaték, ltsz.4800)

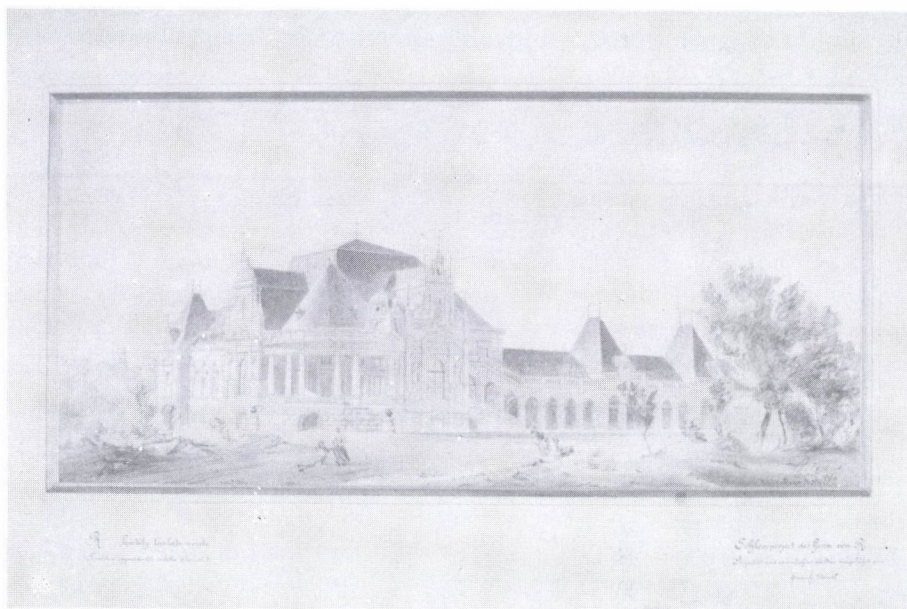
ron, takarékpénztár épülete, 1856.) – a beadványi tervről tudjuk. (A háromszögű alaprajzot mutató szentélyrésznek a többihez hasonló, noha keskenyebb ablaknyílásai a megépült kápolnán az előbbiektől eltérő osztású mérművekkel tagoltak.)

A kápolna belsejében is történtek módosulások, melynek a megrendelőnek a terven szereplőtől eltérő igényén túl esetleg a modellt és a végleges szoborművet készítő szobrász eltérő személye is oka lehetett. A sírépítményhez tartozó tumbát álló szoboralakok (szentek, apostolok, zenélő-éneklő angyalok) kísérték. Továbbá a sír mellett kapott helyet két, az eredeti tervtől formailag erősen eltérő megfogalmazású szobor, az egyik Gyulay Ignác, huszárkapitányt, a másik ennek apját Gyulay Sámuel grófot ábrázolja. Az előbbi térdre ereszkedve imádkozik, az utóbbi a tumbához lép, kezében családi címert tartva.⁸ A vízvárosi temető felszámolásakor az akkor már romos kápolna szobrai a krisztinavárosi templomba szállították.⁹

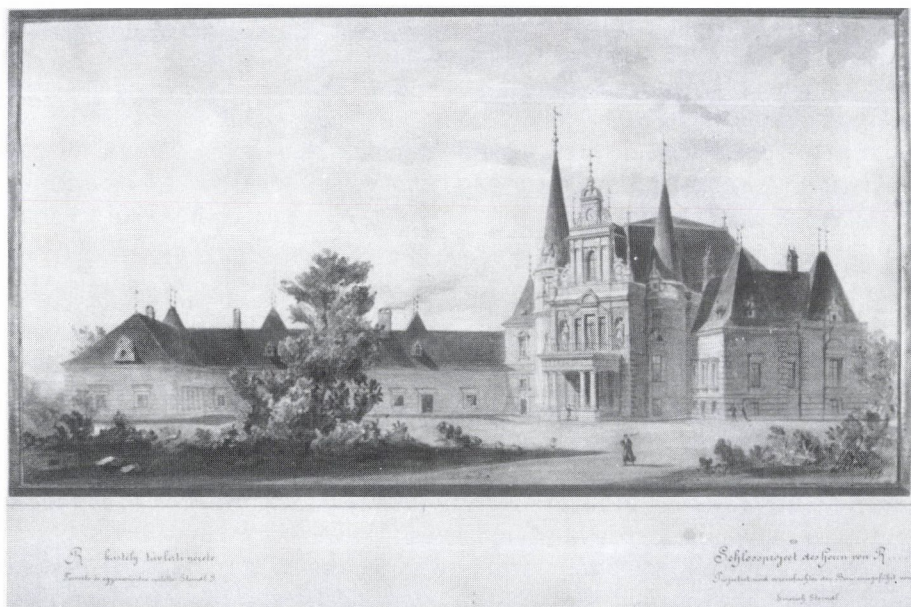
A Gyulay-család sírépítményét a vízvárosi temető kevés mauzóleumával, sírkápolnájával, így a Csáky grófok klasszicista mauzóleumával, illetve egy másik, a század közepéről származó sírkápolnával összevetve a sírkert legkvalitásosabb síremlékei közé sorolhatjuk. Formai kialakítása szempontjából kora hazai, hasonló léptékű síremlékei közt is egyedülállónak tekinthető. A korszak egyik első (nem egy esetben mintaadónak tekintett) privát megrendelésre épült, zárt belső terű sírépítménye, Ybl Miklós 1868-as, Kerepesi temető-beli Ganz-mauzóleuma neoreneszánsz formát mutat, s a vidéki városok családi mauzóleumai ekkor még romantikus, esetleg klasszicista stílusban épültek (pl. Eszterházy-család mauzóleuma, 1879. Galánta ev. temető). Neogótikus sírépítmények majd az 1880-as évek végétől jelennek meg nagyobb számban a hazai építészetben (ld. Linzboth-család mauzóleuma, 1888. Pozsony, Zuckermantli temető, Meinig Artúr, Andrassy-mauzóleum, 1891–94. Tóketerebes, Jálics-család síremléke, 1897, Bp. Kerepesi). Részletegoldásaiban kapcsolatba hozható a Gyulay-sírkápolnával Steindl két másik, hasonló funkciójú építménye: egy sírkápolna ideálterve két változatban, illetve Nemes Ábrahám és családja sírkápolnájának terve.¹⁰

Az előbbi egy kisebb, alaprajzában a Gyulay-kápolnához közelebb álló terv, melyen a főhomlokzat hármasszögű osztása és csúcsíves nyílásai emlékeztetnek némiképp a vízvárosi temető sírkápolnájára. Az utóbbi, noha méretében meghaladja a Gyulay-kápolnát, alaprajzában eltér tőle, főhomlokzatán a kápolnán is megjelenő, széles csúcsíves keretbe helyezett egyenes záródású, az orommezőben címerrel kísért ajtónyílást mutat. A Gyulay-kápolnán az ajtónyílás fölött a közös keretben csúcsíves ablak jelenik meg, s a családi címert hasonló keretben az oromzat szintjére került.

Az OSzK-ban őrzött, vizsgálatunk tárgyát képező harmadik lap egy kastély, kerti homlokzata felőli távlati akvarell-képét mutatja. (9. kép) A vízfestmény aranyozott belső keretű paszpartu-ba helyezett, mely utóbbin az ábrázolt épület részint hiányos meghatározása szerepel.¹¹ A kép az U-alaprajzú kas-

9. Steindl Imre: Kocsóc, Rakovszky-kastély, átalakítási terv, távlati kép, kert felőli nézet (OSzK, Plakát- és Aprónyomtatványtár, Steindl-mappa)

10. Steindl Imre: Kocsóc, Rakovszky-kastély, átalakítási terv, távlati kép, udvar felőli nézet (OMvH, Tervtár, ltsz.14770.)

tély rövidebb keleti és hosszabb északi szárnyát, illetve ezek találkozásánál kialakított, hangsúlyos, centrális elrendezésű tömegét mutatja. Az épület kiemelt részét képező, gazdagon tagolt homlokzati kialakítású szakasz középső részén egy nagyméretű, négyzetes alaprajzú manzárdtetővel fedett kubus helyezkedik el. Enyhén hátraugratott homlokoldala elé a saroképítmény három szakaszból álló, gazdagon tagolt facade-ja került: két, kváderköves lábazati zóna felett háromtengelyes homlokzattal és magas, többszörösen megtört vonalú oromzattal képzett, nyeregtetővel fedett épületrész egy háromnegyed körív alaprajzú, a lábazati zóna felett oszlopokkal és az oszlopok közeiben ballusztráddal tagolt nyitott tornácot vesz közre. Ennek tengelyébe vezet a homlokzattal párhuzamos, pofafallal és ballusztráddal kísért lépcső. A tornác gerendázata felett ballusztrádos zárópárkány, továbbá jobb szélső tengelyében ívelt sisakkal fedett kisméretű kísérlő építmény. A tornácos épületszakaszt kúpsisak zárja. Az oromzatos épületszakaszok homlokzatán a félköríves záródású ablaknyílásokat félköríves szoborfülkékbe helyezett egészalakos szobrok kísérik. Az oromzatok indításánál figurális szobrászi dísz. A keleti szárny 1+4 tengelyes és két szintes kerti homlokzata a lábazati zóna felett sávozott falazású, egyenes záródású, erős szemöldök-, illetve könyöklőpárkányú ablakokkal. Egytengelyes, sarokarmírozással képzett rizalitját magas sátortető zárja. A lábazati zóna nélküli egyszintes, 7+2+3+2+2+2 tengelyes, nyeregtetővel, illetve a kéttengelyes rizalitoknál magas sátortetővel fedett hosszabb, északi szárny első négy szakasza árkádíves kialakítású, főpárkánya felett végigfutó ballusztráddal, a kéttengelyes rizalitoknál emelt szintű párkány- és ballusztráddal. A homlokzat ezt követő, egyenes záródású ablakokkal tagolt, sarokrízalittal lezárt szakasza kissé hátrébb ugratott.

A kastélynak ismert egy másik (eddig még nem publikált), hasonló keretbe helyezett távlati akvarell-képe – jelenleg az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Tervtárában¹² –, mely az épület belső, udvari frontját mutatja, az északi és a keleti szárnyak találkozásánál elhelyezett, hangsúlyos épülettömeggel, tengelyében előrelépő, a kastély díszes kapuépítményét magába foglaló három szintes, oromzatos, nyeregtetős épületrésszel. (10. kép) A kapunyílás előtt oszlopszékre állított páros oszlopokra, illetve pilaszterekre terhelő, három részes dór jellegű párkánnyal kísért vasrácsos emeleti terasz, melyre közös keretbe helyezett hármasképpű ablak nyílik. Az ablakot kétfelől, félköríves fülkében álló szobrok kísérik. Ezen homlokzatszakaszt két oldalról egy-egy keskeny, háromnegyed kör alaprajzú, kúpsisakkal fedett torony veszi közre. A kastély két szintes keleti szárnyának 1+2 tengelyes nyugati, továbbá 1+1+1 tengelyes déli homlokzatát erős szemöldökpárkányú, egyenes záródású ablakok, és – a szárny végén elhelyezkedő két, magas sátortetővel fedett sarokrízalitnál – sarokarmírozás tagolja. Az épület északi, egy szintes szárnyának homlokzatát egyenes záródású ajtó, illetve ablaknyílások tagolják, hasonlóan az akvarellen szintén feltüntetett nyugati szárnyhoz.

11. Kocsóc, Rakovszky-kastély, jelenlegi állapot, udvari homlokzat

12. Kocsóc, Rakovszky-kastély, jelenlegi állapot, kerti homlokzat

Az akvarellek, miként ez a szakirodalomból és további tervlapokból kideríthető, a Rakovszky-család 1730-as években épült kocsói kastélyának Rakovszky Géza által megrendelt részbeni átépítéséhez készültek¹³.

A kastély átépítéséhez készült három, az Országos Műszaki Múzeumban őrzött lap: egy nevesítetlen alaprajz („II.ik megoldás”-felirattal), továbbá két, összetartozó, korábban a BME-en lévő, onnan az 1980-as évek közepén a Múzeumba átkerült homlokzat- és alaprajz (ez utóbbi kettő a megrendelő nevének feltüntetésével).¹⁴ Ezen lapok alapján vált egyértelműen azonosíthatóvá a Széchényi Könyvtárbeli és a hozzá tartozó, az OMvH-ban lévő akvarell.

Miként azt a távlati képeken szereplő felirat is sejteni engedi, a kastély átépítése a tervezettnél egyszerűbb formában valósult meg. Az egyszerűsítés oly mértékű volt – elmaradt a főbejárati traktus mind az udvari, mind a kerti homlokzatának átalakítása, a keleti szárny kétszintesre tervezett módosítása, továbbá az északi szárny kerti homlokzatára képzelt árkádsor. Az egyszintes épület udvari homlokzatának főbejáratát az északi szárny tengelyében alakították ki: egy héttengelyes rizalit középső három tengelye elé keskeny vasoszlopokkal támasztott félköríves árkádokkal tagolt előépítmény került. (11. kép) A kert felől 2+3+2 tengelyes, középen erősen visszaugratott homlokzatú, harántgerincű sátoztetővel és nyeregtehetővel fedett rizalitet két felől alacsonyabb tetőgerincű, egyszintes szakaszok kísérik. (12. kép) Az épület ma látható formája oly mértékben eltér a terven szereplő megoldástól, hogy nyitva kell hagynunk a kérdést: vajon a megépült kastély is Steindl Imre keze nyomát viseli? (Zárójelben jegyezzük meg, hogy a kastély udvar felőli főbejárata mellett kőtábla örökíti meg az építtetőket – Rakovszky Géza és felesége, Bossányi Olga – személyét, az átépítés 1880-as évszámával.)

Jelenlegi őrzési helyükön kívül van még valami, ami e három lapot, illetve Steindl Imre három művét összekapcsolja. Az 1896-os műcsarnoki Ezredéves kiállításon egyaránt szerepelt az ország zászlójához készített két vízfestmény (ennek az országcímert mutató zászlót ábrázoló darabja jelenleg lappang, fotómásolata a BME központi könyvtárában lévő Steindl-albumban található), egy általunk ugyancsak ismeretlen akvarell az említett Gyulay-kápolnáról (miként említettük, a kápolnának a család sírboltépítési kérelméhez készített beadványi terve található ma a Könyvtárban), továbbá Rakovszky Géza kocsói kastélyához készített két akvarell (ezek feltehetően azonosak a ma a Széchényi Könyvtárban és az OMvH Tervtárában őrzött, láthatóan összetartozó vízfestményekkel, s nem elképzelhetetlen, hogy a lapok ma látható, azonos megoldású, díszes kivitelű grafikai rögzítése is az 1896-os kiállításra készült).¹⁵

Az előadásban három olyan Steindl-művet vizsgáltunk részben már ismert, részben a most újonnan előkerült források segítségével, továbbá a szakirodalom információinak felhasználásával, melyeknek létezéséről a szakma már eddig is tudott. A Széchényi Könyvtárban őrzött lapok révén azonban az adott alkotások létrejötteinek újabb körülményei váltak ismertté.

A zászlót tartó főúr rajza, mely párdarabjával együtt eddig csak fekete-fehér fotómásolatról volt ismert, az 1867-es koronázáshoz kapcsolódó ceremóniák egy fontos dokumentuma. A Gyulay kápolnáról felépülte után szaklapokban megjelent rajzokon, leírásokon és az 1910-es, illetve a '20-as évek végén készült fotókon kívül nemigen rendelkezünk további adatokkal. A beadványi terv – azon túl, hogy eredeti funkciója meghatározható – a síremléknek eddig ismeretlen formáját mutatja (itt elsősorban a főhomlokzatnak a megvalósulttól eltérő kialakítására gondolunk), mely Steindlnek a középkorhoz, azon belül is a gótikához való vonzódásával szemben romantikus épületek (nem utolsó sorban kápolnák) megoldásait hodozza magán. (példa ez továbbá a historizmus építészetébe beszűrődő, átformálódó romantikus elemek használatára).

A Rakovszky-kastély távlati akvarellje és az OMvH-ban őrzött párja az eddig ismertnél pontosabb képet ad a tervezett átalakításról. Különösképpen hiánypótló információval szolgál a kert felőli homlokzat átalakításának eddig ismeretlen ideájáról a Plakát- és Aprónyomtatványtár beli lap.

Az akvarellek készüléseinek körülményeihez járul hozzá új információval a lapok jobb alsó sarkában látható szignó, pontosabban szignók. Ugyanis mindkét esetben Steindl Imre tussal írt kézjegye („Steindl 1879”) mögött kivehető Schickedanz Albert, építész piros vízfestékkel írt aláírása („Schickedanz A. 79.”, illetve „Schickedanz fecit”). Így ez a két lap azon túl, hogy Steindl egy kastélyátépítéshez készített kevésbé ismert tervét örökíti meg, a két építész kapcsolatának ritka dokumentuma. A két eltérő iskolázottságú művész más időszakból és más területről származó mintaképek okán (Schickedanz az itáliai quattrocento építészeti formái között érezte magát otthon) sem igen érintkezett. Tudjuk, hogy munkásságukban az 1883-as év volt az eddig ismert egyik érintkezési pont, mikoris az állandó Országház tervpályázatán, tervükkel mindketten a megosztott első díjat kapott építészek között szerepeltek.¹⁶ Ennél korábbi együttműködésük most előkerült dokumentuma, aholis a Steindl által megtervezett épület távlati képét, a festésben nála jártasabb Schickedanz készítette el. Nem példa nélkül való, hogy hazai építészek Schickedanzot kérték fel egy-egy általuk tervezett épület távlati képének megrajzolására, miként ezt Schickedanznak az Ybl irodában eltöltött évei alatt készült munkáknál(a ferencvárosi plébániatemplomhoz (1870 k.), a lipótvárosi bazilikához (1875–76), az Operaházhoz (1874–75) készült távlati képek), továbbá a Hauszmann Alajos által tervezett Szt. István kórházhoz (1881), vagy Pártos Gyula korai kecskeméti városháza tervéhez (1878) készült rajzoknál láthatjuk. Ebbe a sorba illeszkedik a Rakovszky-kastély Steindl Imre tervezte átépítéséhez készült két rajz.

Miként a dolgozat mutatta, a magyarországi historizmus építészetének tisztázatlan pontjai, nem egy esetben homályosabb részei a legkülönbözőbb módon és helyekről előkerülő források, információk révén kerülhetnek pontosabb, élesebb megvilágításba.

JEGYZETEK

- ¹ Az album 1928-ban, Csányi Károly aján-dékaként került jelenlegi őrzési helyére, a BME könyvtárába. Az albumról ld. SISA József: Steindl Imre néhány korai munkája. – AH 1987/2 155–164.
- ² A készítés egyéb körülményeiről, így többek között arról, hogy az említett ország-zászlók végül ilyen formában elkészültek-e, jelenleg nincs tudomásunk.
- ³ A historizmus szemléletében rejlő absztraháló jellegről ld. többek között KOMÁRIK: A historizmus problémája = AH. 1992/1.
- ⁴ A lapon a kápolnának homlok-, illetve oldalnézete, keresztmetszete és két alaprajza szerepel.
- ⁵ BFL IV 1407/b III.2340/1874.
- ⁶ BFL IV.1407/b III. 1674/1874.
- ⁷ ld. Honi Műipar I. 1880./4. XX., XXI., XXII. tábla
- ⁸ Az Antonio dal Zotto-féle szobrokról illusztrációkat a mauzóleum 1910-es évek végi állapotát bemutató írás közöl. ld. TELCS Ede: A Gyulay-grófok mauzóleuma = SCHOEN A. (szerk.): Pest-Budai művészeti almanach az 1919. esztendőre., Bp. 1919. 122–130.
- ⁹ ld. SCHOEN A.: A buda-krisztinavárosi templom, Bp. 1916. p. 28–30.
- ¹⁰ Mindkettőt közölte SISA József. ld. 1. jegyz., 157.
- ¹¹ A kétnyelvű felirat „R...kastély távlati nézete (Schlossproject des Herrn von R...), tervezte és egyszerűsítve építette Steindl I. (Projectirt und vereinfachter der Bau ausgeführt von Emerich Steindl)”-ként mutatja be a kastélyt.
- ¹² OMvH, Tervtár ltsz: 14770. Itt köszönöm meg Sisa Józsefnek a lapok azonosításában nyújtott segítségét, továbbá hogy a Hivatalban őrzött tervre felhívta figyelmemet.
- ¹³ Utal az építkezésre CSÁNYI Károly („Steindl Imre” = M. 1902.334–339.), továbbá FOERK Ernő („Steindl Imre emlékezete” (az 1927. évi Steindl emlékünnepegyen elhangzott Emlékbeszéd) = Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye, LXI., 49–50., (1927. dec. 18.) 305–308.).
- ¹⁴ OMM, Rajz és tervgyűjtemény, Vegyes tervek, ltsz: 85.6.1. Ezen tervlapok jelenleg nem voltak hozzáférhetőek.
- ¹⁵ ld. Az Ezredéves kiállítás katalógusa, Bp. Múcsarnok, 1896.
- ¹⁶ ld. GÁBOR 1996. 25.